

УДК 37.018(100)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАРУБІЖЖІ

Фінчук Г.В.Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука**Палій В.П.**

Рівненський державний гуманітарний університет

У статті визначено головні напрями, що зумовили виникнення та розвиток сімейного виховання в країнах Західної Європи та Північної Америки та основні періоди його розвитку. Розкрито суть фундаментальних питань, що стоять перед сімейним вихованням в зарубіжній педагогіці. Обґрунтовано необхідність вивчення і використання досвіду провідних зарубіжних країн з питань сімейного виховання у сучасній національній педагогіці. Висвітлено умови виникнення цього нового напрямку педагогічного дослідження в зарубіжній педагогічній науці. Розкрито сутність фундаментальних питань, що стоять перед цією галуззю педагогічної науки та характеризують її стан на сучасному етапі в зарубіжній педагогіці.

Ключові слова: сімейне виховання, виховна діяльність, виховний потенціал, дезадаптація, соціалізація сім'ї.

Актуальність дослідження. У світовій практиці набуває поширення нова етика відносин з дітьми, універсальне вираження якої оформлено у Конвенції про права дитини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН у листопаді 1989 року. В ній зазначаються основні права дитини: на виживання, розвиток і захист; проголошено: основні потреби дітей пріоритетні при розподілі ресурсів життєзабезпечення. Сім'я для дитини – перше і майже єдине середовище, що формує її особистість. Сімейне виховання – це специфічне проектування особистості дитини.

На жаль, негативні тенденції суспільного розвитку стають все більш стійкими. Розрізненість впливу сім'ї, соціуму, різного роду державних і громадських організацій в кінцевому результаті справляють негативний вплив на ефективність виховної діяльності батьків. При цьому одним із найважливіших факторів успішного вирішення даної проблеми стає підвищення ролі сім'ї як активного суб'єкта соціуму, що формує особистість. Поглиблюється дезорганізація життя сімей, руйнуються морально-етичні норми і традиції. Зростає конфліктність у стосунках між подружжям, батьками та дітьми, посилюється їхній депресивний стан, що є наслідком економічної, правової і моральної незахищеності, знижується роль сім'ї в соціалізації дітей.

П. Щербань у статті «Вчать виживати – не вчать перемагати, або аномалії сімейного і суспільного виховання» зазначає: «Найважливішим шляхом моральної перебудови і духовного піднесення нашого народу є педагогічне і національне спрямування сімейного виховання» [1].

Отже, з огляду на вищезгадані негативні тенденції суспільного розвитку нашої країни постає необхідність розвитку об'єктивних можливостей сім'ї, підвищення її виховного потенціалу, адаптаційних можливостей, ціннісних орієнтацій, соціальних установок, запобігання руйнуванню морально-етичних норм і традицій української сім'ї.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед зарубіжних дослідників, що зробили найбільш значний внесок у розвиток соціології сім'ї, можна назвати насамперед І. Ноя, І. Рейса (США);

А. Жирар, Л. Руссель (Франція) та багато інших західних соціологів. Теоретико-методологічні аспекти дослідження сім'ї та проблеми виховання в ній дітей висвітлені в публікаціях таких зарубіжних педагогів і соціологів, як: Н. Аберкомбі, С. Гудман, Л. Давідофф, Л. Ірвін (Велика Британія); П. Дюрнінг, Д. Лавеню, Д. Фабле (Франція); Ф. Кюїзіньї, Ж. Делає, Ж.-П. Пуртуа (Бельгія); С. Монтандон, Ф. Перрену, Ж. Келлергалльс (Швейцарія); Л. Етьєр, Е. Палачіо-Квінтін, Ж. Кутюр (Канада); Р. Емері, К. Александер, Дж. Гарбаріно, Дж. Келлі (США). Як писав Вердье, «виховання дітей є практикою глобальною і водночас банальною, де кожен може відчувати себе фахівцем, створюючи свій власний досвід» [9].

З іншого боку, численні наукові роботи в зарубіжжі з питань сімейного виховання зосереджуються лише на інструментальних методах дослідження. Найчастіше це тести або анкети, в яких досить нерідко сфальсифіковані статистичні результати не можуть вирішити глобальності проблеми. Концепції, що при цьому використовуються, часто є лише адміністративними категоріями без критичного аналізу. Незважаючи на всі ці проблемні моменти, наукові дослідження з питань сімейного виховання розвиваються досить стрімко, публікації в заатлантичних країнах з'являються регулярно, ось уже впродовж останніх тридцяти років, а у франкомовних та латинських країнах – упродовж п'ятнадцяти років.

Аналіз сучасної педагогічної літератури свідчить про відсутність теоретичних і експериментальних досліджень, у яких би висвітлювалися питання теорії сімейного виховання в зарубіжних країнах, зокрема в країнах Північної Америки (США, Канада) та країнах Західної Європи.

Метою даної статті є висвітлення умов виникнення цього нового напрямку педагогічного дослідження в зарубіжній педагогічній науці, розкриття суті фундаментальних питань, що стоять перед цією галуззю педагогічної науки та характеризують її стан на сучасному етапі в зарубіжній педагогіці.

Термін «сімейне виховання» не є новим, він почав використовуватися з ХІХ століття та знайшов своє поширення в політиці Французької держави з питань сім'ї в період з 1940 до 1944 року включно.

Тема сім'ї ось уже упродовж не одного століття є важливою складовою політичних дискусій. Численні політичні протистояння з проблем сім'ї та її ролі в житті суспільства зазнали небувалого розмаху вже в період перемоги Французької революції (1789 рік).

Науковці, що в основній своїй більшості є членами Міжнародної Асоціації з питань виховання та наукових досліджень з проблем сімейного виховання, яка була заснована в 1986 році в Монреалі Жаном-П'єром Пуртуа та педагогами Квебеку, ініціювали розвиток наукових досліджень та впровадження університетських дисциплін, що безпосередньо базуються на питаннях сімейного виховання, в більшості європейських країнах.

Предметом наукових досліджень з питань виховання була школа, навчання та виховання батьків, соціальна робота і лише потім – сімейне виховання. Маючи характер універсальний, хоча дуже різнобарвний, залежно від епохи, культури та соціального середовища, сімейне виховання стало предметом наукової зацікавленості досить пізно. Інтерес до виховної діяльності батьків у зарубіжжі виник в результаті систематичного залучення фахівців соціальних служб до вирішення проблем виховної діяльності сім'ї та її соціалізації. Опікуючись спочатку безпритульними дітьми, зарубіжна спільнота без вагань вирішила взяти на себе турботу про дітей, батьки яких були визнані як «неспроможні забезпечити їхнє виховання». Така політика привела до організації форм виховання та соціалізації поза сім'єю [3].

Якщо відкинути ранні етапи розвитку сімейного виховання, то можна виділити три основні періоди: з другої половини ХІХ століття до Першої світової війни; від періоду між двома війнами до початку 60-х років; з 60-х років до сьогодення.

Є необхідним спочатку виділити чотири головних напрями, що, безперечно, зумовили виникнення та розвиток сімейного виховання в зарубіжних країнах: від попередження дитячої смертності та до забезпечення гармонійного розвитку дитини; від боротьби проти шкільного невстигання до дослідження методів його попередження; від створення спеціалізованих виховних закладів до турботи суспільства про дітей з вадами фізичного розвитку; від допомоги малозабезпеченим сім'ям до соціально-виховних дій, спрямованих на батьків.

Починаючи з 1920 року, коли зниження показників дитячої смертності стало фактом безперечним, з'являється занепокоєння щодо ролі сім'ї у виникненні деяких розумових розладів у дітей: «Теорії ментальної гігієни закріплюють загальноприйнятую позицію соціальних наук, які стверджують, що першочергове завдання сім'ї в сучасному індустріальному суспільстві не зводиться більше до задоволення економічних запитів, а базується на організації функціонування такого навколишнього середовища, яке б забез-

печило хороше здоров'я та соціальну адаптацію дітей» [5].

Виникнення сімейного виховання як об'єкту наукових досліджень у Північній Америці тісно пов'язане з розвитком програм боротьби проти масового шкільного невстигання дітей із неблагополучних сімей, особливо етнічних меншостей. Президент Дж. Кенеді підготував ряд програм «боротьби із бідністю», і в серпні 1964 року було прийнято Програму економічного сприяння, а у 1965 році – Програму безкоштовного медичного обслуговування малозабезпечених. З кінця 60-х років у США, а потім і в Канаді відродження ініціативи педагогічно-соціального втручання набирає стрімких обертів.

Дуже швидко вчені помітили ефективність педагогічних втручань в сім'ю, особливо за умови сприяння та підтримки батьків. Серед п'яти складових педвтручання, визначених Лазарем та Дарлінгтоном у 1982 році як найефективніші, є активна участь батьків [7]. У 1974 році Бронфенбренер довів, що педвтручання, коли матір відіграє роль вихователя, мають стабільно позитивні результати [2].

З 60-х років у США було проведено ряд наукових досліджень емпіричного характеру. Дослідженням з питань соціопедагогічних втручань в сімейне середовище передувало систематичне вивчення внутрішньосімейних (інтрасімейних) процесів виховання. Тут можна виділити три етапи: 1965 – 1968 роки – досягнення перших позитивних результатів; 1969 рік – оцінка результатів педвтручання доводить їхню нетривалість; період з 1975 року є часом більш позитивного оцінювання результатів педвтручання. Розвиток цих процесів, безперечно, широко сприяв розвитку наукових досліджень процесів виховання, що здійснюються безпосередньо в сім'ї, спочатку в США, а потім у інших країнах – під впливом робіт американських вчених.

У 1993 році Жан-Люк Ламбер пише про значне збільшення науково-педагогічної літератури, присвяченої проблемам сім'ї, в якій є діти-інваліди [6].

Інституційний розвиток питання виховання батьків знайшло лише з 1880 року, ініціаторами якого були державні службовці, робітники соціальної сфери та психологи. В той час, коли священики надавали перевагу вихованню майбутньої подружньої пари, лаїсти цікавилися питаннями сімейної економіки. Багато країн розвинули свої власні національні традиції з питань сімейної економіки та ведення домашнього господарства. У США – це є «Family Life Education», дисципліна, що викладається в університетах та спрямована на підготовку фахівців (викладачів сімейної економіки, радників з питань соціальної економіки), які змогли б підготувати матерів до виконання ними ролі вихователів та «керівників» домашнього господарства.

З 1888 року в США починає розвиватися психологія, потім, дуже швидко, психоаналіз. У 1992 році Н. Котт пише: «20-ті роки характеризуються першим загальномасштабним наданням порад матерям з питань виховання дітей. Згідно з оцінкою американського «Children's Bureau» (відділення проблем дитини), створеного в 1912 році, половина дітей, народжених у

1929 році, стали «об'єктом порад», що надавалися з боку публічних організацій» [4].

Упродовж 30-х років утворюється публічний рух, який вже є структурно оформленим і який займається організацією соціопедагогічних втручань, спрямованих на сім'ю. Представниця цього руху Аддамс допомагала сім'ям імігрантів у період великої депресії 1929 року.

Поява аналітичних течій в 30-ті роки, особливо в США, сприяла відродженню інтересу до проблем сім'ї, до проблем виховання дітей в сім'ї. Особливо це ознаменувалося появою робіт Гесселла (1939 р.), Спока (1957 р.), Дрейкурса та Сольтза (1964 р.), а також Жінотта (1969 р.), які стали бестселерами світового масштабу. Ці автори найчастіше зосереджувалися на проблемах середньої американської сім'ї з метою підтримки батьків у вихованні їхніх дітей.

У 1929 році у Франції Мадам Верін заснувала Школу батьків. Натхненна новими педагогічними теоріями, вона починає співпрацювати із психоаналітиками, такими, як Жорж Мауко та Андре Берже, а з 1945 року – з Жоржем Гейером.

У Німеччині засновником перших дитячих садків є видатний педагог Фрідріх Фробель, який у 1940 р. створив асоціацію жінок та матерів з метою «сприяння» встановленню «позитивних взаємозв'язків» між матір'ю та дитиною. Перша ж «Школа матерів» була створена в 1917 р. у Штутгарті Луїзою Ламперт і дуже швидко знайшла своє «відтворення» в інших містах Німеччини завдяки підтримці церкви та добровільних організацій. Основними напрямками, в яких працювала Школа, були: проблеми вагітності, народження дитини, виховання немовляти та малолітньої дитини. Порівнюючи німецькі установи та французьку Школу батьків,

можна стверджувати, що в Німеччині їхнє функціонування було спрямоване на освіту всіх дорослих членів сім'ї (батьки, дідуся та бабусі), тоді як у Франції головний акцент ставився на підготовку фахівців, які працюють з батьками.

Високий науковий рівень сучасних педагогічних доробок дає змогу, не вдаючись до історії розвитку сім'ї, виділити сучасні трансформації західної сім'ї. У своїй роботі Л. Русель (Франція) обстоює чотири фундаментальні положення розвитку сучасної західної сім'ї: чітке регулювання процесу народжуваності завдяки вдосконаленню засобів контрацепції та узаконенню добровільного переривання вагітності; значне зменшення кількості одружень – вдвічі менше в 1985 році в порівнянні з 1965 роком; збільшення кількості розлучень – 10% одружених пар розлучилися у 1965 році, а в 1985 році цей показник становить 30%; глобальне зниження народжуваності – у 1965 р. на кожну жінку припадало 2,9 дітей, у 1985 р. – 1,9, а в 1993 році – 1,63 [8].

Висновки і пропозиції. В результаті проведеного нами дослідження психолого-педагогічних передумов виникнення сімейного виховання як галузі зарубіжної педагогічної науки можна стверджувати, що системний підхід до вивчення і використання досвіду провідних зарубіжних країн з питань сімейного виховання відкриває у сучасній національній педагогіці можливості для поліпшення якості сімейного виховання, виховної діяльності батьків, вирішення проблем дезадаптації молодого покоління та співробітництва батьки-вчителі на основі олюднення знань, впровадження ефективних особистісно орієнтованих технологій, що сприяють не тільки соціальній адаптації дітей, але й гармонізації взаємин між педагогами і родинами, батьками та дітьми.

Список літератури:

1. Щербань П. Вчать виживати – не вчать перемагати, або аномалії сімейного і суспільного виховання / П. Щербань // Рідна школа. – 2001. – № 1. – С. 14.
2. Bronfenbrenner U. Is early intervention effective? / U. Bronfenbrenner // Teachers College Record. – 1974. – № 76 (2). – P. 279-303.
3. Chauviere M. Enfance inadaptée, l'heritage de Vichy / M. Chauviere. – Paris: Ed. Ouvrires, 1980. – 176 p.
4. Cott N.F. La femme moderne. Le style americain des années vingt / N.F. Cott. – Paris: Plon, 1992. – P. 76-89.
5. Lambert L., Essen J., Head J. Variations in behavior ratings of children who have been in care / L. Lambert, J. Essen, J. Head // Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines. – 1977. – № 18. – P. 335-346.
6. Lambert J.-L. et Lambert-Boite F. Education familiale et handicap mental / J.-L. Lambert et F. Lambert-Boite. – Fribourg: Ed. Universitaires, 1993. – P. 29-38.
7. Lazar I., Darlington R. Lasting effects of early education: A report from the consortium for longitudinal studies / I. Lazar, R. Darlington // Monographs of the Society for Research in Child Development. – 1982. – № 47 (2-3). – P. 67-68.
8. Roussel L. Les femmes chefs de famille sans conjoint en France / L. Roussel // INED Population. – 1980. – № 2. – P. 98-103.
9. Verdier P. Education et développement social de l'enfant / P. Verdier. – Paris: PUF, (2 ed.), 1987.

Финчук Г.В.

Международный экономико-гуманитарный университет
имени академика Степана Демьянчука

Палий В.П.

Ровенский государственный гуманитарный университет

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОБЛЕМЫ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ В ЗАРУБЕЖЬЕ

Аннотация

В статье определены основные направления, которые обусловили возникновение и развитие семейного воспитания в странах Западной Европы и Северной Америки и основные периоды его развития. Раскрыта суть фундаментальных вопросов, стоящих перед семейным воспитанием в зарубежной педагогике. Обоснована необходимость изучения и использования опыта ведущих зарубежных стран по вопросам семейного воспитания в современной национальной педагогике. Освещены условия возникновения этого нового направления педагогического исследования в зарубежной педагогической науке. Раскрыта сущность фундаментальных вопросов, которые возникают в этой сфере педагогической науки и определяют ее состояние на современном этапе в зарубежной педагогике.

Ключевые слова: семейное воспитание, воспитательная деятельность, воспитательный потенциал, дезадаптация, социализация семьи.

Finchuk H.V.

Academician Stepan Demianchuk International University
of Economics and Humanities

Palii V.P.

Rivne State Humanitarian University

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PECULIARITIES OF THE PROBLEM OF FAMILY EDUCATION ABROAD

Summary

The principal directions which cause rise and development of family upbringing in countries of Western Europe and Northern America and the basic periods of its development were determined in the article. The author disclosed the backbone of fundamental problems of family upbringing in foreign pedagogics. Also she based necessity of studying and use of experience of leading foreign countries concerning the questions of family upbringing in modern ethnical pedagogics. The conditions of rising this new direction in the sphere of pedagogical research in foreign pedagogics are made clear. The content of of the fundamental issues confronting this field of pedagogical science and characterize its status at the present stage in foreign pedagogics are exposed.

Keywords: family upbringing, educative activity, educative potential, disadaptation, family socialization.